

Верстюк В.Ф. Історія України. – К., 1997; 3. Геранович В. Путеводитель по Подольской губернии. – Винница, 1919. – С.32; 4. Гунчак Т.К. Україна: I половина XX ст.: Нариси політичної історії. – К., 1993. – С. 210-215.; 5. Крестьянское движение в России в 1914-1917 гг.: Сборник документов. М. – Л., 1966. – Док. № 19; 6. Пам'ятна книжка Подільської губернії на 1911 р. – Кам.-Под., 1911.- С. 12.; 7. Подолія, 1914. – 14 августа; 8. Матеріали розкопок у м. Городку. – 2004; 9. Свідчення очевидців м. Городка. – 2004.

С.М. Єсюнін

СТАНОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ У МІСТАХ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

З розвитком міської промисловості й торгівлі, а також комунальної і соціально-культурної сфери міського господарства виникає необхідність у надійних джерелах кредитування. Як і в цілому в Україні, кредитно-банківська система на Поділлі в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. перебувала в стадії формування. І саме міста виступали осередками банківсько-кредитної діяльності, без якої ринкова економіка функціонувати ефективно була не в змозі.

Зазначимо, що процес становлення банківсько-кредитної системи у містах Подільської губернії, а також їх вплив на соціально-економічний розвиток міст у другій пол. ХІХ ст. – на поч. ХХ ст. до сьогодні залишається темою малодослідженою. Можна назвати лише декілька праць, які частково розглядають її – зокрема, А. Ветвинського¹, І. Данілова² та деякі ін.

У даній статті ставиться за мету систематизувати окремі факти становлення банківсько-кредитної системи у містах Подільської губернії у другій пол. ХІХ ст. – на поч. ХХ ст. та визначити основні осередки функціонування подібних установ. Нагадаємо, що у другій пол. ХІХ ст., за офіційним визначенням, у Подільській губернії було 17 міст: губернське Кам'янець-Подільський, 11 повітових – Балта, Брацлав, Вінниця, Гайсин, Летичів, Літин, Могилів, Ольгопіль, Проскурів, Нова Ушиця, Ямпіль, 5 заштатних – Хмільник, Сальниця (Літинського повіту), Бар (Могилівського повіту), Стара Ушиця та Вербоваць (Ушицького повіту).³ Така кількість міст зберігалася до поч. ХХ ст., поки у 1903 р. не було надано статусу безповітового міста Жмеринці.⁴ Але, звичайно, не всі вони стали банківсько-кредитними центрами губернії.

Кредитуванням у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. займалися як державні, так і акціонерні комерційні, приватні, громадські, а також станові структури. Головною кредитно-фінансовою установою у цей період у царській Росії виступав Державний банк, який виник у середині ХІХ ст., коли через низку причин банківська система Росії прийшла у суперечність з потребами часу і промислового розвитку. У квітні 1859 р. указом імператора Олександра ІІ призупиняється діяльність всіх державних банківських установ, які з початку 1860 р. були ліквідовані. Натомість 31 серпня 1860 р. було утворено Державний Банк Російської імперії, який взяв на себе функцію всіх попередніх банківських установ та право здійснення емісійної політики.⁵

Наприкінці 1863 р. Міністерство фінансів та Правління Державного банку прийняли рішення про утворення регіональних банківських відділень першої черги. Серед таких розглядалася і Подільська губернія. Вже 13 січня 1864 р. на ім'я голови Кам'янець-Подільської губернської Казенної палати М.Левицького було направлено листа за підписом товариша (заступника) керуючого Державним банком Є. Ламанського з проханням «винайти в будівлі Палати дві або три кімнати для розміщення Банківського відділення...». Отже, вже наприкінці весни Міністерство фінансів було готовим утворити в Кам'янці-Подільському відділення Держбанку. Проте відсутність належного приміщення загальмувала справу більше ніж на рік. Лише весною 1865 р. влада Кам'янця-Подільського знайшла можливість надати приміщення, і в середині липня того ж року тут було відкрито відділення (2-го розряду) Державного Банку Росії. На відділення були покладені обов'язки обліку векселів та інших термінових процентних паперів; надання позик та відкриття кредитів під забезпечення; прийняття вкладів на зберігання, поточний рахунок, на обіг з процентів; трансфертних операцій; одержання платежів по векселях; купівлі й продажу золота, срібла, державних паперів; видання депозитних квитанцій. Обов'язок створити та очолити відділення було покладено на колезького асесора В. Чудинського.⁶

Окремо слід згадати про спорудження найкращого на Поділлі банківського комплексу у губернському центрі. Після того як у Кам'янці-Подільському почалася активна та планомірна забудова Нового плану, відділення Держбанку у 1885 р. звернулося до міської влади з проханням надати ділянку землі поблизу Новопланівського мосту для спорудження приміщення банку та квартир для службовців. Після тривалих листувань, узгоджувальних, пошуків проєктантів та підрядників у 1898 р. нарешті почалося зведення банківського комплексу. У 1901 р. будівництво було успішно

.....
завершене – до двоповерхового будинку переїхало відділення Держбанку, а в триповерхівці отримали житло його працівники. Подібного банківського комплексу (архітектор І.Калашников) не мало жодне місто губернії.⁷

Тривалий час відділення Державного Банку в Кам'янці-Подільському було єдиною кредитною установою подібного роду в цілому Подільському регіоні. Так друге подільське відділення Держбанку було відкрито у Вінниці лише через 50 років. 14 липня 1910 р. Міністерство фінансів сповіщало Вінницьку міську Думу, що «місто Вінниця віднесена до числа міст, в яких у найближчому часі планується відкрити відділення Державного Банку».⁸

Безперечно, адміністративний статус міст відігравав вагомий роль у виборі місця розташування державних банківсько-фінансових установ у другій половині XIX ст. Отже, коли постало питання про відкриття відділень Селянського Поземельного банку, який було створено з метою вичленити з банківської справи суто селянську проблему, перше його відділення було відкрито у 1883 р. в губернському центрі. Зазначимо, що Кам'янець-Подільське відділення Селянського Поземельного Банку було в числі перших дев'яти утворених в імперії. Його керуючим було призначено голову місцевого відділення Держбанку князя Стокасімова Миколу Миколайовича.⁹ Створена з метою полегшити селянам можливість придбання землі, ця банківська установа також сприяла активізації фінансового життя міста. Друге на Поділлі відділення Селянського Поземельного Банку було відкрите у Вінниці лише після 1911 р., управляючим став А.Я. Миронович.¹⁰

Незважаючи на те, що державні банківські відділення були найбільшими банківськими установами царської Росії, наприкінці XIX ст. все вагомійшій ролі у фінансово-кредитній мережі Подільської губернії стали відігравати акціонерні комерційні банки. У середині 90-х рр. XIX ст. у подільських містах відкрили свої агентства Бесарабсько-Таврійський Земельний банк (у Кам'янці-Подільському, Могилеві та Вінниці) та Київський Земельний банк (у Кам'янці-Подільському та Вінниці). З листопада 1898 р. у Кам'янці-Подільському почало функціонувати відділення Південно-Російського Промислового банку, який вважався одним із найбільших акціонерних комерційних банків Російської імперії. У 1903 р. друге відділення цього банку було відкрите у Проскурові. Воно розмістилося в одному із найкращих будинків міста, який побудував того ж року по вул. Олександрівській купець Д.Ніренберг.¹¹

У подальші роки мережа комерційних банків у містах Подільської губернії ще більше розширилася. Так у 1902 р. у Вінниці заснував своє відділення петербурзький Російський Торгово-Промисловий банк, який вважався одним із п'яти найбільших акціонерних комерційних банків Росії.¹² Згодом його відділення були відкриті у Жмеринці, а від 1912 р. у Кам'янці-Подільському. До 1911 р. у Вінниці розгорнув діяльність ще один потужний столичний банк – Російський Для Зовнішньої Торгівлі банк. Від 1911 р. у Проскурові почало діяти представництво петербурзького Сибірського Торгового банку.¹³

Проте найбільшу мережу серед акціонерних комерційних банків мав Об'єднаний банк, правління якого перебувало в Москві. Він був утворений шляхом злиття капіталів у 1909 р. Південно-Російського Промислового, Московського Міжнародного Торгового та Орловського Комерційного банків. Отже, всі ті відділення Південно-Російського та Московського Міжнародного банків, що вже існували в містах Поділля, були перейменовані. На початок 1911 р. відділення Об'єданого банку діяли у Кам'янці-Подільському, Проскурові, Балті, Могилеві, Гайсині.¹⁴

Менш великі провінційні акціонерні банки, як-от одеський Бесарабсько-Таврійський Земельний та Київський Земельний банки, теж намагались створити розгалужену мережу в Подільській губернії. Але ці банки не були настільки потужними, як столичні, й тому обмежувались відкриттям не відділень, а агентств. За відомостями книги «Весь Юго-Западный край в 1907 г.», Бесарабсько-Таврійський банк мав агентства у Кам'янці-Подільському, Проскурові, Вінниці, Могилеві, Новій Ушиці, Київський Земельний банк – Кам'янці-Подільському, Проскурові, Балті, Вінниці, Літині.¹⁵

Проте, незважаючи на те що за фінансовою спроможністю провінційні банки поступались столичним, вони в певних містах мали інколи більш вагомий вплив завдяки своїй політиці кредитування. Відомо, що акціонерні комерційні банки мали право надавати своїм клієнтам для забезпечення їх ділової активності короткотермінові кредити. Як правило, столичні банки залучали клієнтуру тільки достатньо солідну, надаючи їй кредити у досить помірних розмірах, враховуючи вартість майна та оборотних коштів позичальника. До числа майбутніх клієнтів не рекомендувалося залучати дрібних землевласників і орендарів, а також дрібних торговців. Отже, кредити, які видавалися столичними акціонерними комерційними банками для більшості подільських міських підприємців (середні та дрібні прошарки підприємницького класу) залишалися недоступними.

Водночас, провінційні банки охоче працювали саме з такими клієнтами. Так у місті Проскуріві на початку ХХ ст. саме агентство Бесарабсько-Таврійського банку надало широке кредитування проскурівським середнім та дрібним забудовникам, що спричинило справжній будівельний бум у місті. Завдяки таким діям цей банк отримав істотний вплив на ринку нерухомості у Проскуріві.¹⁶

Слід відзначити, що послугами комерційних банків користувалися не лише окремі фізичні та юридичні особи. Достатньо часто з метою втілення в життя різних комунальних проектів та зведення об'єктів соціально-культурної сфери відкривали довгострокові кредити міські громадські управління. Як правило, робилося це під заставу міської землі. Отже, комерційні акціонерні банки відігравали значну роль у соціально-економічному розвитку міст Подільської губернії на початку ХХ ст.

Ще з 60-х рр. ХІХ ст. в царській Росії для забезпечення інтересів середніх та дрібних прошарків підприємницького класу міського населення почали створюватися громадські кредитні установи – так звані товариства взаємного кредиту, які розглядалися як найнижча ланка акціонерних комерційних банків. Дослідник банківської справи І. Гіндін підкреслював цю особливість російської кредитної системи, коли в її низовій ланці велика роль відводилася товариствам взаємного кредиту.¹⁷ Цей мало поширений в інших зарубіжних країнах вид банківських установ до певної міри заміняв провінційні акціонерні комерційні банки, які так і не отримали в царській Росії належного розвитку. Такі кредитні спілки створювалися на базі певної спільноти людей, пов'язаних круговою порукою, що одночасно виступали як власниками спілки, так і споживачами її послуг. Обігові кошти складали грошові внески членів товариств, грошові вклади як членів, так і сторонніх осіб, а також позики, отримані від Державного банку та комерційних установ на підставі переобліку векселів і Perezастави цінних паперів.

У Подільській губернії товариства взаємного кредиту почали створюватися лише на початку ХХ ст. (перше з'явилося у Кам'янці-Подільському), але з кожним роком їх число постійно зростало. Так у 1908 р. на Поділлі діяло 21 таке товариство, а, наприклад, у 1911 р. – 37.¹⁸ Серед них половина – 19, розміщувалася у містах. Свою діяльність вони розгорнули не лише в губернському центрі (у 1911 р. в Кам'янці-Подільському діяло два таких товариства), а й у всіх повітових містах, а також у позаштатних містах Жмеринці, Барі, Хмільнику. Найбільше – чотири товариства, діяло у Вінниці.¹⁹ І хоча більша частина таких товариств мала незначні оборотні кошти, в цілому їх діяльність сприяла зростанню торгово-промислової активності міських жителів.

Одне з перших товариств взаємного кредиту на Поділлі було створено в Проскуріві. Відомо, що на початку ХХ ст. це місто досить швидко розвивалося, однак зростання його торговельно-промислових операцій значною мірою стримувалося відсутністю тут постійного джерела кредитування. Для вирішення цієї проблеми в 1904 р. й було створене Проскурівське товариство взаємного кредиту, яке мало на меті «сприяти місцевій торгівлі і промисловості і служити інтересам продуктивної праці». Серед ініціаторів створення були «благодійні та поважні у місті особи, більшість із них домовласники та землевласники».²⁰ Вінницьке товариство взаємного кредиту відкрило свої дії 14 липня 1907 р. Того року воно мало лише 36 членів та обіговий капітал 20 750 руб., а вже через три роки (на грудень 1910 р.) членами товариства були 922 особи, обіговий капітал складав 251 400 руб.²¹

Однак, значна частина торговельно-ремісничого населення міст користувалась послугами установ дрібного кредитування, зокрема, – позичково-ощадних товариств. Як відомо, від членів подібного роду установ не вимагався пайовий внесок, а на утворення основного капіталу кредитні товариства могли отримати від Державного банку позику. Щоправда, на відміну від товариств взаємного кредиту, установи дрібного кредиту могли здійснювати позичкові операції лише з членами товариств. Перші в губернії подібного роду кредитні товариства почали виникати саме в містах. Так від 15 листопада 1880 р. почала діяти перша на Поділлі установа дрібного кредиту – Вінницьке позичково-ощадне товариство, від 29 серпня 1889 р. відкрито Проскурівське позичково-ощадне товариство, у 1901 р. – Могилівське. На початок 1903 р. ці три товариства мали 7760 членів та 605084 руб. капіталу.²² Лише після 1905 р. установи дрібного кредиту почали масово виникати, й не лише у містах, а вже переважно у містечках та на селі. Так на початок 1909 р. на Поділлі діяло 15 позичково-ощадних товариств, в яких нараховувалося 13159 членів із загальним балансом 1113 тис. руб. Значна частина їх – 12, функціонувала в містах (Вінниця, Могилів, Проскурів – по 2, Кам'янець-Подільський, Балта, Жмеринка, Хмільник, Нова Ушиця, Стара Ушиця).²³

Ще одним типом комерційного кредитного закладу були міські громадські банки, які масово почали з'являтися в Російській імперії наприкінці ХІХ ст. За питомою вагою грошових ресурсів на фінансовому ринку вони поступалися вищезгаданим акціонерним банкам та кредитним товариствам.

Міські банки переважно займались дрібним кредитуванням – видавали позики місцевим торговцям, промисловцям та домовласникам. В операціях міських банків велике місце займали позики під нерухомість, причому інколи ці установи здійснювали ризиковані операції, надаючи місцевим підприємцям великі кредити під ненадійне забезпечення. Міністерство фінансів тривалий час наприкінці XIX ст. з великою обережністю надавала дозволи на заснування подібних установ.

З огляду на вищесказане, відкриття міських банків на Поділлі тривалий час гальмувалось. Так Вінницька міська Дума своїм рішенням ще у 1881 р. порушила клопотання про потребу створення міського громадського банку з початковим уставним капіталом 10 тис. рублів.²⁴ Проте ця справа розтягнулась на десятиліття – вінничани періодично поновляли клопотання, але його постійно через різні причини відхиляли. Так у 1887 р. негативну відповідь дав Подільській губернатор, мотивуючи її позицією міністерства фінансів: «...побачивши незадовільну діяльність існуючих у імперії міських громадських банків, господин Міністр фінансів не визнає потрібним дозволяти відкриття нових банків, у зв'язку з чим не погодився задовільнити нещодавне подібне клопотання Кам'янецької міської Думи. Теж саме чекає й клопотання Вінниці, що робить цю справу безперспективною». У 1893 р. чергове клопотання Вінницької влади було відхилено у зв'язку з тим, що «зібрані міською Думою данні для відкриття міського банку не достатні та потребують обґрунтування».²⁵

Лише на початку XX ст. ставлення міністерства фінансів до міських банків змінилося. Отже, після багаторічних листувань, у травні 1904 р. міський банк у Вінниці нарешті був відкритий – він став першим на Поділлі. У 1905-1906 рр. міські думи Проскурова, Брацлава та Балти теж порушили клопотання про відкриття міських громадських банків.²⁶ Тут справа була вирішена за короткий час, та після відповідних узгоджень громадські банки у згаданих містах почали діяти. Приміром, у Брацлаві міський банк був відкритий 1 лютого 1907 р., й як зазначалось у пресі, це стало довгоочікуваною подією для міста, яке до цього часу не мало жодних кредитних установ. У Балті міський банк розпочав роботу 1 липня 1907 р. та на момент відкриття мав основного капіталу 13 тис. руб., що було цілком достатньо для дрібного кредитування.²⁷

Окрему групу кредитних установ, які наприкінці XIX ст. почали з'являтися у містах Поділля становили приватні банкірські контори. Проте їх частка на кредитному ринку була незначною, до того ж діяли подібні установи лише у найбільших містах. За відомостями адрес-календаря Російської імперії, на 1897 р. у Кам'янці-Подільському було 4 приватних банкірських контори (Б. Гельмана, В. Вайнбаума, Л. Зелігера, Я. Файнгольда), у Могилеві – 1 контора (Вольфа Вайнбаума), у Вінниці – 1 контора (І. Беренштейна), у Проскурові – 2 контори (С. Маранца, П. Мозеля).²⁸ У наступні роки число контор доволі часто змінювалося – одні припиняли свою діяльність, інші відкривались. Так на 1907 р. у Кам'янці-Подільському діяло 5 приватних банкірських контор (Б. Гельмана, З. Когана, М. Рабиновича, М. Фрида, Х. Шмідта), у Могилеві – 3 контори (А. Абрамова, С. Маргуліса, І. Рапопорта), у Вінниці – 2 контори (І. Беренштейна, С. Барабаша), у Проскурові – 1 контора («Мозель та син»), у Балті – 1 контора (Я. Гальперіна), а приміром на 1913 р. у Кам'янці-Подільському зафіксовано банкірський дім І. Фрида та 3 банкірських контори (М. Фрида, Х. Шмідта, Б. Манзона), у Могилеві – 3 контори (А. Абрамова, С. Маргуліса, І. Рапопорта), у Проскурові – 2 контори (братів Харазів, М. Енгельмана), у Балті – 2 контори (Я. Гальперіна, І. Морейноса), у Вінниці – жодної.²⁹ В інших містах про існування банкірських контор у зазначені роки не згадується.

Отже, протягом другої половини XIX – початку XX ст. міста поступово перетворювалися на банківсько-кредитні центри Подільської губернії, в яких функціонували всі основні елементи в кредитній системі царської Росії: Державні банки, акціонерні комерційні банки, кредитні товариства, міські банки, приватні банкірські контори. Але розподіл подібних установ був не рівномірним – вони концентрувались переважно у великих торгово-промислових пунктах. Так напередодні першої світової війни, за відомостями книги «Весь Юго-Западный край у 1913 году»,³⁰ у містах Поділля діяло 2 відділення Державного банку, 2 – Селянського поземельного, 10 відділень комерційних акціонерних банків. Окрім губернського центру, до переліку міст, де вони розміщувалися, входили міста Вінниця, Проскурів, Могилів, Балта, Жмеринка, Гайсин.

Отже, формування банківсько-кредитної системи на Поділлі було пов'язане насамперед із розвитком міст. У другій половині XIX банківсько-кредитні установи в економічному житті Подільської губернії відігравали ще порівняно незначну роль. Їх поступове утвердження як вищої форми підприємництва на фінансовому ринку Поділля сталося лише на початку XX ст. Звертає на себе увагу той факт, що поява банківсько-кредитних установ відбувалось насамперед у містах, де надійного кредитування потребувало купецтво та промисловці, а також певна частина торговельно-ремісничого населення, й, окрім того, – різні комунальні та соціально-культурні проекти міських

громадських управлінь. Через відсутність розгалуженої мережі як державних фінансових, так і комерційних установ, вагому роль у містах Поділля відігравали товариства взаємного кредиту. Водночас нагальною залишалася потреба в дрібному кредитуванні з метою підтримки підприємницької діяльності дрібних промисловців, торговців, ремісників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ветвинский А. О состоянии и развитии мелкого кредита Подольской губернии // Экономический листок Подолии. – 1912. – № 15; 2. Данілов І. Розвиток банківської справи на Поділлі: сторінки історії // Підприємництво на Хмельниччині: історія та сучасність. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький, 1998; 3. Статистические сведения о Подольской губернии за 1862, 1863 и 1864 годы / Составил А.Демьяненко. – Каменец-Подольск, 1865. – С. 2; 4. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХмО). – Ф.117. – Оп.1. – Спр. 653. – Арк. 2; 5. Бернацкий М. Кредитные учреждения // Энциклопедический словарь. – М., 1915. – Т. 25. – С. 16; 6. Данілов І. Розвиток банківської справи на Поділлі: сторінки історії // Підприємництво на Хмельниччині: історія та сучасність. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький, 1998. – С. 97; 7. Завальнюк О., Комарницький О. Кам'янець-Подільський: Історико-популярний нарис. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 63; 8. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДАУ). – Ф.442. – Оп.663. – Спр. 243. – Арк. 3; 9. Данілов І. Розвиток банківської справи на Поділлі: сторінки історії // Підприємництво на Хмельниччині: історія та сучасність. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький, 1998. – С. 98; 10. Весь Юго-Западный край. Справочная и адресная книга по Киевской, Волынской и Подольской губерниям. – К., 1913. – С.966; 11. ДАХмО. – Ф.504. – Оп.1. – Спр. 1. – Арк. 5; 12. Вся Винница. Литературно-художественный календарь-справочник и адресная книга на 1911 год. – Винница, 1911. – С. 112; 13. Вся Россия. Справочная книга Российской промышленности, торговли, сельского хозяйства, администрации, представителей общественной и частной служебной и экономической деятельности и п р. –1911-1912 год. – К., 1912. – С. 1991; 14. Там само; 15. Весь Юго-Западный край. Справочная книга торгово-промышленных и фабрично-заводских предприятий, административных учреждений и крупного землевладения в губерниях Киевской, Волынской и Подольской. – К., 1907. – С. 476; 16. Проскуров 27 лет тому назад. Разказ местного нотариуса К.И.К. – Проскуров, 1915. – С. 12; 17. Гиндин И.Ф. Русские коммерческие банки. – М.: Госфиниздат, 1948. – С. 9; 18. Весь Юго-Западный край. Справочная и адресная книга по Киевской, Волынской и Подольской губерниям. – К., 1913. – С. 100; 19. Там само; 20. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДАУ). – Ф.442. – Оп.634. – Спр. 35. – Арк. 5; 21. Вся Винница. Литературно-художественный календарь-справочник и адресная книга на 1911 год. – Винница, 1911. – С. 63; 22. Весь Юго-Западный край. Справочная книга торгово-промышленных и фабрично-заводских предприятий, административных учреждений и крупного землевладения в губерниях Киевской, Волынской и Подольской. – К., 1907. – С. 457; 23. Подольская губерния. Город Каменец-Подольский - Каменецкий уезд - ...[без місця та року видання]. – С. 12; 24. Державний архів Вінницької області (ДАВО). – Ф.230. – Оп.1. – Спр. 32. – Арк. 78; 25. Там само. – Арк. 101; 26. ЦДАУ. – Ф.442. – Оп.658. – Спр. 30. – Арк. 11; 27. // Подолия. – 1907. – 19 июня; 28. Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. – М., 1897. – Т.2. – С. 100; 29. 3. Весь Юго-Западный край. Справочная и адресная книга по Киевской, Волынской и Подольской губерниям. – К., 1913. – С. 911; 30. Там само.

І.М. Батирєва

ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПОДОЛЯН КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Другу половину ХІХ ст. у світовому контексті називають золотим віком в етнології. На жаль, з історії української етнології вказаного періоду немає жодної узагальнюючої праці. Це пов'язано також із тим, що етнографічні досягнення цього періоду не були осмислені в регіональному вимірі. Тому одним із пріоритетних напрямів сучасної вітчизняної етнологічної науки є вивчення регіонів України, в тому числі й Поділля. А дослідження значного доробку подільських народознавців з вивчення традиційної культури Поділля, зокрема матеріальної, є необхідним для висвітлення історії етнології України.

З кінця ХІХ – на початку ХХ ст. все частіше проводилися спеціальні дослідження матеріальної культури подолян, у місцевих та центральних виданнях почали з'являтися описи та ґрунтовні аналітичні дослідження цієї тематики. Звичайно, за змістом праці нерівнозначні і є, в основному, продуктом замовлення офіційної влади. Негативно позначилися на їхній якості слабка теоретична та методична база досліджень, недостатня підготовленість до обстежень. Та все ж вони зафіксували багатий польовий етнографічний матеріал, який є цінним джерелом для дослідження економічного становища, розвитку сільського господарства, ремесел та кустарних промислів на Поділлі вказаного періоду і має бути науково осмислений та проаналізований.

Дана публікація має на меті висвітлити історію, погляди, методи та підходи науковців до